

КРЕМЕНЕЦЬКЕ ДУХОВНЕ УЧИЛИЩЕ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ВОЛИНИ

Юлія Кононьчук

На початку XX ст. на Волині існували чотири чоловічі духовні училища: Кременецьке, Клеванське, Мелецьке та Житомирське. Перше з них було найстарішим. Витоки його сягають другого десятиліття XIX ст.

З кінця XVI ст. в Острозі діяла заснована князем Василем-Костянтином Острозьким знаменита академія. 1649 р. внучка фундатора Анна-Алоїза Ходкевич відкрила замість неї єзуїтський колегіум. Після розпуску 1773 р. ордену єзуїтів його садибу зайняли монахи василіанського ордену. Після переходу Волині в результаті поділів Речі Посполитої під владу Росії василіанський монастир закрили і передали його споруди Православній церкві. Тут розмістилися резиденція єпископа, духовна консисторія, Волинська духовна семінарія та відкрите пізніше чоловіче духовне училище.

Другий із цих закладів духовної освіти заснований 26 вересня 1817 р. під назвою «Острозьке духовне повітове і парафіяльне училище». Наприкінці XIX ст. архів училища містив кілька справ за вересень 1817 р. Систематично починався з перших днів січня 1818 р. У справах архіву був указ Волинської духовної консисторії від 10 жовтня 1818 р. про заснування на Волині трьох парафіяльних училищ, де згадано існує вже при семінарії «парафіяльне» училище. Якщо тоді було «парафіяльне» училище, то повинне було існувати й «повітове». Далі в ж указі сказано, що нові училища повинні безпосередньо залежати «від перебуваючого на правах ректора повітового і парафіяльного Острозьких училищ доглядача, протоієрея Кипріяна Суковського». Як бачимо, Суковський прямо названий в указі «доглядачем повітового і парафіяльного Острозьких училищ».

Острозьке духовне училище відкрилося в спільних із Волинською духовною семінарією спорудах православного Преображенського монастиря.

З першого ж року існування при училищі було відкрито два дозволені штатами того часу класи – вище й нижче відділення з дворічним курсом навчання в кожному. Всі, хто вступив в училище, значилися у відомості за другу половину 1817 р. (налічувалося 412 учнів); по відділеннях їх розподілили так: у нижньому 220, а у вищому – 192 учні. За віком між ними були і діти, і дорослі, однак – від 10 до 21 року, були й такі, що вступили на навчання ще 1806 р. Найбільший відсоток учнів складали, звичайно, діти духовних служителів, за ними йшли діти чиновників, дворян і міщан – від трьох до чотирьох відсотків у кожній із груп.

Класні заняття розпочиналися о 9 годині ранку, тривали до 12, а о 15 годині поновлювалися й тривали до 18 години.

В училищі викладали наступні предмети: російська і слов'янська граматики, розлогий катехізис, латинська мова й грецька мова, церковний устав, 1-ша частина арифметики та ін. (нижче відділення); розлогий катехізис, священна історія, латинська й грецька мови, церковнослов'янська мова, 2-га частина арифметики та загальна і російська географія (вище відділення).

З перших учителів вищого відділення училища відомі Іван Моссаковський і Павло Вакулович, а нижчого – Григорій Кошпетовський та Андрій Саворовський. Усі вони були випускниками Волинської духовної семінарії. Моссаковський викладав грецьку мову та загальну й російську географію, Вакулович – катехізис, священну історію, 2-гу частину арифметики й латинську мову, Саворовський – 1-шу частину арифметики й грецьку мову, а Кошпетовський – російську, церковнослов'янську й латинську мови, розлогий катехізис, церковний устав та деякі інші дисципліни.

Першим наглядачем на правах ректора Острозького повітового і парафіяльного училища був випускник Київської духовної академії, колишній професор Волинської духовної семінарії старокостянтинівський протоієрей Кипріан Суковський (1817–1835). На ньому лежали обов'язки точного виконання розпоряджень правління семінарії. Крім повітового, йому підпорядковувалися всі 5 парафіяльних училищ Волині – в містах Острозі, Ковелі (з 1818 р.) й Бердичеві (з 1819 р.) та селах Загайці (з 1818 р.) й Клинци (з 1818 р.).

Загалом в Острозькому повітовому училищі було 5 службовців: доглядач і 4 вчителі, один з яких – старший викладач вищого відділення Моссаковський одночасно був інспектором, але без додаткової платні за виконання цих обов'язків.

У 1821 р. Преображенський монастир в Острозі, в якому знаходилися Волинська духовна семінарія та духовні училища, став жертвою пожежі, що охопила все місто. Учні повітового й парафіяльного училищ, яких разом і з семінаристами було понад 700 душ, продовжували збиратися на навчання в обгорілі приміщення. Через природні умови тижнями навчання не проводилося. Шукаючи собі житло, учні училища та семінаристи винаймали в місті 75 квартир. Нарешті, у 1824 р. в князя Антонія Яблоновського найняли одинадцятикімнатний будинок, куди перемістилися семінарія, та один із поверхів замку, де розмістили бібліотеку. В 1825 р. князь Яблоновський виділив під училище свої будівлі в містечку Аннаполь, куди й перемістилися всі, хто працював та навчався в духовному училищі. Надані князем приміщення не були призначені для нормального навчання в них такої кількості учнів, та через відсутність кращих Острозьке духовне училище перебувало в них понад 13 років. У цей період часто бували самовільні відлучення учнів до батьків та в інші місця. Бували випадки, що

поліція знаходила втікачів у корчмах за 20-30 верств від Аннаполя.

У червні 1838 р. з'явився указ про переміщення Острозького духовного училища до Кременця. Волинська духовна семінарія була перенесена сюди ще в квітні 1836 р. У серпні 1838 р. Острозьке духовне училище разом із штатом службовців, 10 учнями-сиротами, усім майном, архівом, бібліотекою та господарським інвентарем прибуло до Кременця й розмістилося у відведеному йому корпусі в садибі, яку займала вже духовна семінарія. Так завершилося кочове життя відкритого в Острозі повітового й парафіяльного училища, що закріпилося на новому місці під назвою «Кременецьке духовне повітове і парафіяльне училище».

Пройшло кілька років, перш ніж Кременецьке духовне училище стало більш-менш упорядкованим закладом освіти, оскільки зміни були пов'язані з великими витратами. Перед виїздом з Аннаполя наявні господарські й навчальні приладдя довелося за безцінь продати на аукціоні.

Перед переводом навчальних закладів з Аннаполя в Кременець при правлінні Волинської духовної семінарії було створено спеціальний будівельний духовний комітет, в обов'язки якого входило, між іншим, забезпечення вихованців Кременецького духовного училища в наданому йому колишньому василіанському корпусі житловими приміщеннями, кухнею, пекарнею, та за браком коштів на облаштування училища цей комітет нічим себе не проявив.

Будівля, в якій розмістилося училище, була величезна, приміщення великі, але цілком не пристосовані для навчально-

виховних цілей. Потрібні були ремонт, перебудови та приладдя, і за це все для слід було заплатити чималі кошти. А училищу виділяли на рік тільки 400 рублів на утримання будинку, опалювання, освітлення, канцелярію, прислугу і т. п. Училище мало до 20 000 рублів в 5% білетах Московської ошадної каси, відсотки з яких призначалися на утримання будинку та на утримання «бурсаків», тобто вихованців, які навчалися на державний кошт. Адміністрація училища дуже ощадливо розпоряджалася цією сумою, тому щорічно за обома статтями буди значні залишки грошей. Та щоб витратити значну суму на облаштування училища із згаданих відсоткових коштів, потрібен був спеціальний дозвіл синоду. Адміністрації училища доводилося обходитися власними коштами, тому минуло ще кілька років, поки заклад отримав належну організацію.

14 липня 1843 р. синод затвердив порядок збереження й огляду грошових сум училищ, за яким на початку місяця адміністрація закладу повинна була проводити огляд училищної скарбниці, під час якого складалася відповідна відомість, яка передавалась семінарському правлінню, а звідти направлялася в синод. Рішенням синоду від 18 квітня 1844 р. керівництву училища дозволялося зберігати кошти в казначействі, якщо це було необхідно.

За рішенням «Західного комітету» від 7 квітня 1864 р. службовцям духовних закладів освіти на Правобережній Україні до одержуваних ними коштів додавалася допомога в розмірі 50% окладу.

У лютому 1866 р. волинський архієпископ Антоній передав 133 руб. 38 коп., виділені синодом в допомогу службовцям Кременецького повітового училища із загальної суми 500 рублів на всі повітові училища єпархії. Службовці училища отримали доплати в межах від 16 руб. 77 коп. до 25 руб. 30 коп.

У 1866 р. волинський архієпископ Антоній глибше зацікавився станом матеріального добробуту училища. Він писав ректору семінарії: «Турбуючись утриманням училища та вихованців Волинської семінарії і підпорядкованих їй училищ, пропоную ректору семінарії скласти кошторис витрат, необхідних для покращення їх побуту, і запросити ректора Кременецького училища Гуглинського прибути до мене 31 січня для наради по цій та інших справах стосовно семінарії та училищ». За «Актом від 2 лютого 1866 р.», складеним духовенством єпархії через обране ним представництво, 24 квітня того ж року затвердженням у синоді, були визначені наступні джерела збільшення засобів утримання освітніх закладів Волинської єпархії: залишок «свічкового доходу»; 30 коп. від кожного шлюбу; 2% збір із подвоєної проти штатної суми заробітної плати. Крім того, на прохання Антонія церковні інституції дали згоду на щорічні пожертви на духовну освіту: архієрейський дім – 10 руб., Почаївська лавра – 200 руб., Тригірський мона-

стир – 75 руб., Дерманський монастир – 112 руб., Мелецький монастир – 150 руб., Володимирський монастир – 25 руб., Любарський монастир – 15 руб., Загаєцький монастир – 100 руб. і Загорівський монастир – 25 руб. Доходи за 1–3 статтями поступали у Волинську духовну консисторію і використовувалися на утримання адміністрації та учнів, а доходи з пожертв надсилалися в правління семінарії і за наказом єпархіального архієрея розподілялися між училищами. Таким чином, з ініціативи архієпископа Антонія духовенство Волині було залучене до участі в утриманні Кременецького духовного училища.

Указом імператора від 14 травня 1867 р., поширеним на духовні навчальні заклади Волині 1872 р., на місцеве духовенство були покладені всі витрати на утримання училищ, за винятком заробітної плати штатним особам. Для початку потрібно було відшукати кошти. Зобов'язання займатися цим було покладено на місцеве духовенство, котре скликало з цією метою три окружні училищні з'їзди: два в 1871 р. та один у січні 1872 р. На з'їзді окружного училищного духовенства 26-27 січня 1872 р. була визначена вартість утримання училища в 1872 р. в 11 575 руб. Через неможливість покрити ці витрати з установлених раніше трьох джерел (пожертви духовенства, 10% з церковних сум, 30 коп. від кожного шлюбу) з'їзд відкрив два додаткові джерела прибутків: 3-6-рубльовий внесок кожної заможної церкви; 3-копійчаний збір із десятини церковних земель, що перебували в користуванні причту. Останні два джерела були затверджені синодом, і з'їзд, який відбувся 1873 р., постановив стягувати суми за цими джерелами доходів з 1874 р.

До 1872 р. у Волинській духовній консисторії знаходилися наступні кошти на утримання Кременецького училища: свічковий збір до 1 січня 1871 р. – 2056 руб. 155 коп.; 10% з церковних сум за 1871 р. – 2357 руб. 48 коп.; 2% з пожертвувань приставів до 1872 р.; 30 коп. шлюбних зборів того ж року – 5839 руб. 74 коп. – всього 10 253 рублів 40 коп. Вся ця сума, за винятком 16 руб. 37 коп. на поштові витрати, тобто 10 237 руб. у 1872 р. була вислана консисторію в правління училища.

З кожним роком від духовенства єпархії на утримання училища потребувалося все більше й більше коштів. У 90-х роках XIX ст. річне утримання Кременецького училища обходилося йому в межах від 20 до 25 тисяч рублів. Так, наприклад, у 1893 р. на утримання училища в середньому витрачалося 24 443 руб. 61 коп., а в 1895 р. – 21 887 руб. 30 коп.

Не менше турбот лягало й на адміністрацію училища. Потрібно було займатися складанням плану будівель і кошторису щорічних витрат на утримання училища, щоб з'їзд духовенства міг вирішити питання про джерела фінансування закладу. Складання планів будівель було доручено військовому інженеру Івану Семеновичу Ербергу.

З ініціативи экс-наглядача училища І. Пігулевського 1885 р. при закладі виникло Товариство допомоги малозабезпеченим вихованцям училища. Статут його був затверджений міністром внутрішніх справ. Фонд Товариства складався з добровільних внесків почесних і дійсних членів, при цьому внески деяких учасників були чималі. Так, наприклад, колишній вихованець Кременецького училища та один із найкращих випускників Волинської семінарії вікарій Київської єпархії канівський єпископ Сильвестр, надіслав у фонд 200 рублів. Поступили доволі чималі внески і від інших учасників Товариства. За постановою училищно-окружного з'їзду духовенства 1888 р., щорічно в Товариство поступали внески від церкви та від духовенства. Станом на початок XX ст. фонд Товариства перевищував 2500 рублів.

Товариство допомагало малозабезпеченим вихованцям одягом, взуттям, вносило замість них плату за проживання в гуртожитку тощо. Річні витрати Товариства зазвичай коливалися від 150 до 300 рублів, а інколи й більше. Складання звіту про річні витрати Товариства в останнє десятиліття за бажанням училищно-окружного з'їзду духовенства 1891 р. було приурочено на другу половину грудня, коли збереться з'їзд окружного духовенства. Втім, звіт Товариства заслухали аж 23 січня 1900 р.

З цього звіту випливає, що від 1898 до 1 січня 1899 р. в касі Товариства перебувало 97 рублів 74 копійки готівкою та 2400 рублів паперами, всього 2497 рублів. В 1899 р. в касу поступили готівкою 682 рублі 81 копійка, а використано за рік 463 руб. 57 коп. Станом на 1 січня 1900 р. в касі знаходилося 316 рублів готівкою і 2400 рублів паперами, разом 2716 рублів. 1899 р. рада Товариства виділила на потреби вихованців 449 рублів. Таким чином, завдяки наростаючим коштам Товариство змогло витратити на благодійну діяльність більше коштів.

Протягом 1907 р. від меценатів Кременецького училищного округу надійшли такі кошти: від благочинного Кременецького міського округу за 1907 рік – 16 руб.; від благочинного 1-го округу Кременецького повіту за 1907 рік – 21 руб.; від благочинного 2-го округу Кременецького повіту за 1906 рік – 28 руб.; від благочинного 4-го округу Кременецького повіту за 1906 р. – 21 руб.; від благочинного Заславського збору від соборної церкви – 1 руб. 10 коп.; від благочинного Заславського міського округу збір за 2-гу половину 1906 р. – 7 руб., а за 1-шу половину 1907 р. – 5 руб.; від благочинного Старокостянтинівського міського округу – 13 руб.; від благочинного Старокостянтинівського собору та соборної церкви – 2 руб.; від викладача училища Павла Чистосердора – 30 руб. залишкових коштів на купівлю географічних карт для учнів третього і четвертого класів.

(Закінчення у наступному номері)